

‘Reinhart, of literatuur en werkelijkheid’

A.N. Paasman

bron

A.N. Paasman, ‘Reinhart, of literatuur en werkelijkheid.’ In: *Documentatieblad Werkgroep Achttiende Eeuw* 41-42 (1979), p. 40-61.

Zie voor verantwoording: http://www.dbnl.org/tekst/paas001rein01_01/colofon.htm

© 2004 dbnl / A.N. Paasman

Reinhart, of literatuur en werkelijkheid

Op 26 augustus 1789 werd tijdens de Franse Revolutie de *Déclaration des droits de l'homme et du citoyen* geproclameerd, die begint met 'Les hommes naissent et demeurent libres et égaux en droits'. Van de natuurrechten van de mens wordt vervolgens als eerste en belangrijkste genoemd: 'la liberté', de vrijheid.

Rond 1790, korte tijd na de *Déclaration*, schreef een 35-jarige, ongehuwde vrouw in Arnhem een roman-in-brieven waarin het begrip vrijheid en het probleem van de slavernij een uitermate belangrijke plaats innemen. De roman heet *Reinhart, of natuur en godsdienst* (1791-1792) en de schrijfster Elisabeth Maria Post (1755-1812).¹ Zij genoot op dat moment enige literaire bekendheid door een eerdere roman-in-brieven, *Het land* (1788), waarvan in 1792 de vijfde druk verscheen, en een bundel gedichten en prozafragmenten, *Voor eenzaam* (1789). In haar werken staan de thema's natuur, liefde en vriendschap, godsdienst, dood en onsterfelijkheid centraal.

In de *Reinhart* wordt de exotische natuur van Guiana beschreven, een oord waar de schrijfster nooit geweest was, maar waar haar broer Hermanus Hillebertus Post (1753-1809) zich gevestigd had.² Zijn reizen levenservaringen, die de schrijfster in briefvorm bereikten, zijn verwerkt in deze briefroman en geven het werk een sfeer van authenticiteit in de beschrijving van natuur en klimaat, en van zeden en gewoonten van de bewoners. Het werk is opgedragen aan H.H. Post.

Toch is de *Reinhart* niet zijn levensverhaal, de schrijfster wijst daar nadrukkelijk op.³ Hermanus' verblijf in Guiana is slechts aanleiding geweest, en de lotgevallen van Reinhart zijn niet de lotgevallen van Hermanus - en de schrijfster hoopt bovendien dat ze dat, vanwege de ongelukkige afloop, ook niet zullen worden.

Ondanks dat zij dit werk geen roman durft noemen⁴, om het conservatieve deel van haar lezerspubliek niet af te schrikken, is de *Reinhart* een roman, een wereld in woorden, een fictionele werkelijkheid. In deze fictionele werkelijkheid krijgt echter een probleem uit de contemporaine historische werkelijkheid (n.l. de slavernij) zoveel aandacht, dat het mij zinvol voorkomt om literatuur en historische werkelijkheid te vergelijken en hun eventuele wederzijdse beïnvloeding te signaleren.

I

Reinhart, of natuur en godsdienst verscheen in drie delen.⁵ Het verhaal is onderverdeeld in zes boeken, twee boeken per deel. Het wordt briefs-gewijs verteld; alle brieven zijn geschreven door Reinhart en gericht tot diens jeugd- en boezemvriend Karel, die met zijn gezin op een Gelders buiten woont.

In boek 1, 'De zee', beschrijft Reinhart reden en doel van zijn reis. Zijn ouderlijk gezin heeft te lijden gehad onder een reeks tegenslagen waardoor het buiten zijn schuld aan lager wal geraakt is. Wanneer de vader en een dochter overleden zijn, rust op Reinhart als enig overgebleven kind de plicht om voor zijn moeder te zorgen. Hij blikst terug op het moeilijke afscheid van haar en van Karel. Dankzij de correspondentie hoopt hij de vriendschapsband met Karel en diens vrouw Charlotte in stand te kunnen houden. Als 'homme sensible' heeft hij behoefte om Karel zijn hart te openbaren, aangezien aan boord van het schip waarmee hij reist, geen gevoelig medemens aanwezig is. Het enige gezelschap dat hem nog wat troost biedt, is dat van zijn hond Cheri. Hij brengt zijn tijd door met lezen, schrijven, en mediteren. Na elf weken arriveert hij in Guiana.

In boek 2, 'Guiana', vertelt Reinhart hoe hij dankzij een 'beschermer' op een plantage kan gaan werken als administrateur, om ervaring op te doen met het plantageleven. Nieuwe vriendschap sluiten kan hij ook hier niet, want gevoelige, zedelijk en godsdienstig hoogstaande mensen ontbreken in de kolonie. Het leven van de planters is uitsluitend gericht op geld verdienen en op zinnelijke vermaken.

De confrontatie met de slavernij ervaart hij als uitermate pijnlijk. Hij is diep onder de indruk van het onrecht, de vernederingen en mishandeling waaronder de negerslaven gebukt gaan. Hij heeft zich te laat gerealiseerd dat hij, om aan zijn reisdoel te kunnen beantwoorden, ook zal moeten meedoen aan het onrecht dat hij veroordeelt. In dat geval, neemt hij zich voor, zal hij echter zijn slaven zo goed mogelijk behandelen. Tijdens een ziekte wordt Reinhart verzorgd door een jonge negerslaaf, Violet. Hij vat sympathie voor hem op en wil hem met het Evangelie in kennis brengen. Hij leert Violet's taal en kan diens schrijvende levensverhaal vastleggen.

Violet leefde onder welhaast idyllische omstandigheden aan de oever van de Senegal-rivier in Afrika. Samen met zijn broertje werd hij door een neger van een andere stam ontvoerd en verkocht aan een slavenhandelaar. Na een beestachtige zeereis werden de broers als vee verkocht, ieder aan een andere meester. Dit relaas is voor Reinhart aanleiding tot een felle aanklacht jegens de christenen die zich aan slavernij schuldig maken.

Na enige tijd ontmoet Reinhart een vroegere vriend van zijn vader en krijgt van hem een verwaarloosde plantage en twaalf slaven cadeau, zodat hij voor zich zelf kan beginnen. Vanwege de aangename ligging aan

de kust en de levenswijze die hij er denkt te zullen hebben, noemt hij zijn nieuwe bezit 'L'heureuse solitude'.

In boek 3, 'L'heureuse solitude, of de gelukkige eenzaamheid', wordt de opbouw van de plantage beschreven. De aanleg van dijken, sloten en sluizen voor de waterbeheersing, de bouw van Reinharts hut, van een retraite en van de negerhutten. Reinhart zorgt als een vader voor zijn slaven, die dan ook erg tevreden zijn met hun meester. Toch zegt Reinhart niet ingekapseld te zijn in het systeem van de slavernij: het ontnemen van de vrijheid blijft hij afkeuren.

Reinhart onderneemt een oerwoudtocht naar een indianendorp om er timmerhout te halen ten einde een woonhuis te kunnen bouwen.

Boek 4 is getiteld 'Onvolmaakt genoeg'. Reinharts woning is klaar, de plantage heeft zijn eerste goede oogsten opgeleverd, maar door het ontbreken van een lotsvriendin is Reinharts geluk onvolkomen. Hij moet zich wapenen tegen wellustige gedachten bij het zien van een jonge negerin. In een droom verschijnt hem het ideaalbeeld van een vrouw, waaraan hij sindsdien blijft denken. Zijn eenzaamheid wordt ondraaglijk als zijn hond sterft.

Tijdens een nieuwe tocht door het oerwoud verdwalen Reinhart en zijn metgezellen. Hierdoor komt hij onverwacht op een afgelegen plantage 'La recompense' terecht, waar hij in de plantersdochter, Nannie, zijn ideaalbeeld herkent. Zij leest Richardson en Gessner en kenmerkt zich door een grote natuurlijke bevalligheid. Ze worden verliefd en besluiten te trouwen.

In boek 5 wordt 'Het huislijk geluk' beschreven dat de echtelieden genieten. Ze leiden een idyllisch leven. Hun enige angst is dat de één de ander zou overleven, en ze hopen dan ook als het hun tijd zou zijn, samen te sterven.

Er worden twee kinderen geboren, een zoon en een dochter, en Reinhart weidt uitvoerig uit over het moederschap van Nannie en hun opvoedingsideeën. De voortdurende voorspoed doet hen op den duur twifelen: is hun geluk niet te groot voor het leven na het paradijs; kan het wel altijd voortduren? Als teken aan de wand mislukt de katoen-oogst enige malen.

Een pasaangekomen jongeman L. blijkt een vroegere schoolmakker van Reinhart te zijn. Reinhart neemt zich voor hem zo goed mogelijk te helpen.

In boek 6, 't Veranderd al wat is', nemen de bange voorgevoelens toe. Alles herinnert Reinhart aan de vergankelijkheid. Hij wordt ernstig ziek. Nannie verzorgt hem dag en nacht ten koste van haar eigen gezondheid. Als Reinhart geneest, wordt zij ziek en sterft.

De eerste dagen na haar dood is Reinhart volstrekt niet tot schrijven in staat, naderhand brengt het schrijven hem enige verlichting. Het liefst zou hij ook sterven, maar hij heeft Nannie op haar doodsbed beloofd een goed vader voor de kinderen te zullen zijn. De opvoeding valt hem echter zwaar. Het werk op de plantage wordt verwaarloosd. Alleen bij Nannies graf vindt Reinhart zo nu en dan zijn gemoedsrust weer. Aan-

gezien hij blijft kwijnen, besluit hij naar Nederland terug te keren om daar in de nabijheid van zijn moeder en zijn vriend zijn taak als opvoeder beter te kunnen vervullen. Zijn schoolvriend L. zal de directie over de plantage waarnemen. Hij neemt afscheid van zijn geliefde plekjes en vertrekt onder gehuil van de negerlaven.

Een dergelijke weergave van het verhaal doet het probleem van de slavernij nog slechts oppervlakkig uitkomen, ik zal er daarom dieper op ingaan. Tevoren zou ik kort aandacht willen schenken aan wat mijns inziens het grondmotief is van deze roman⁶, namelijk de gedachte dat het aardse leven slechts voorbereiding is op het eeuwige leven, en dat dit leven, dat voorspoed en geluk, slechts ijdelheden zijn, dus vergankelijk. Reinhart heeft dat ervaren in zijn jeugd aan de rampen die zijn ouderlijk gezin getroffen hebben; hij ervaart het opnieuw in Guiana waar zijn voorspoed stapje voor stapje toeneemt, totdat zich allerlei onheilen voordoen die culminereren in de dood van zijn vrouw, waarna hij ontredderd achterblijft.

Het proces van voorbereiding, schrijft Elisabeth Maria Post elders, ‘geschiedt bij dezen best door zegeningen; bij anderen door wederwaardigheden, om hen voor die maat van gelukzaligheid vatbaar te maken, die hij hun heeft toegedagt.’⁷ In het geval van Reinhart is de afwisseling van ‘zegeningen’ en ‘wederwaardigheden’ de wijze waarop God hem voorbereidt op zijn toekomstig heil.

Het is de Goddelijke Voorzienigheid die bepalend is voor ieders voorbereidingsproces, en de strijd die Reinhart bij tijd en wijle te leveren heeft, is de strijd om de aanvaarding van de Voorzienigheid. Na tegenslagen zoals misoogsten of de dood van een neger, kost hem dat de grootste moeite. Na de dood van Nannie rebelleert hij (‘mort’ hij) tegen de Voorzienigheid - de Voorzienigheid die al het gebeuren in de *Reinhart* regeert, zoals we zullen zien, ook de slavernij.

Aangezien Reinhart geen flauw idee heeft wat slavernij inhoudt, is voor hem de eerste confrontatie een geweldige schok: hij is hevig verontwaardigd over de wreedheid en onverschilligheid van de blanke meesters en opzichters en voelt een intens medelijden met de vernederde en mishandelde slaaf. Hij is zo ontzet dat hij hoopt op gewenning, omdat hij anders niet meer in Guiana zou kunnen verblijven.⁸

Het ergste vindt hij dat men een natuurrecht, een absolute waarde, aan medemensen durft te ontnemen, namelijk de vrijheid.

Die onverwinnelijke trek tot vrijheid, die het kruipend insect, die veel meer den edelen mensch, het afdrukzel van het beeld zijns makers, is ingeschapen; die met het zuigend kind wordt geboren, met den moedigen jongeling opwast, en met den grijsaart in het graf zinkt; zonder wiens voldoening het leven geen zoet heeft, en de dood eene weldaad is; deeze wordt zoo wreedaartig als onmenschlijk, uit het hart van zo veele miljoenen uitgescheurd, of liever, deeze woedt in de ziel, en verdubbelt het ongeluk van alle die menigte rampzaligen, welke door onrechtvaardig geweld van het recht der menschheid

Reinharts aankomst in Guiana.

Het vertrek van Reinhart en zijn kinderen.

*berooft werden: wie zal het getal van alle die slachtoffers van laage driften, en vuig belang, die geduurende verscheidene eeuwen de gronden van dit gewest bebouwden, tellen? hoe veelen bliezen hier hun rampzalig leven, moêgesloofd, in treurigheid, en bittere wanhoop, uit; terwijl hun geest voor den Richter der gantsche Aarde om wraak roept, over de wreedheid, die men hen onschuldig deed lijden!*⁹

Het is eigenlijk maar gelukkig, meent Reinhart, dat de negerslaven minder gevoelig zijn dan beschaafde volken, anders was hun lot helemaal ondraaglijk. Hij hoopt dat gevoelige, blanke medemensen middelen zoeken om tot afschaffing te komen:

*gij, gevoelig mensch! [...] ween over het lot van uwe broederen, of liever, denk op middelen tot hunne verlossing!*¹⁰

Reinhart verbaast zich erover dat de ‘barbaarsche’ slavernij destijds ingevoerd is door christenen, en dat deze misstand niet opgeheven, zelfs niet verbeterd is in de laatste verlichte en verdraagzame eeuwen.¹¹ De mogelijke consequentie om zelf een eerste stap te zetten op de weg van de abolitie door geen slaven te kopen, wordt echter niet overwogen.

De slaven zijn des te beklagenswaardiger, aldus Reinhart, omdat ze geen vertroostende godsdienst bezitten. Zij kennen de Verlosser niet; zullen ze in het hiernamaals in het heil delen? Reinhart kan zich niet voorstellen dat ze in de wereld der vergelding geen geluk zouden mogen genieten dat opweegt tegen het geleden onrecht. Tenslotte heeft de Goddelijke Voorzienigheid toch zelf het lot van de neger beschikt. Zou Hij dan op een rampzalig leven een rampzalige eeuwigheid laten volgen? Reinhart meent van niet, God zal immers de onderdrukten recht doen.¹² Deze ‘ vertroostende ’ gedachte stelt hem in staat temidden van de ongelukkigen te blijven leven.

Reinharts eerste eigen slaaf heet Violet. Deze heeft hem zijn trieste levensverhaal verteld. Dit directe relaas van een slachtoffer roept bij Reinhart zeer felle reacties op. Hij kan zich nu best voorstellen dat de slaven in opstand komen:

*wie kan deeze ongelukkige, deeze mishandelde menschen veroordeelen, wanneer zij poogen hun hard juk afteschudden, en het recht te herneemen, dat de Natuur ook aan hun schonk, de vrijheid? ik zeker niet!*¹³

Evenals Violet en zijn broer worden ontelbare negers van hun vrijheid beroofd en, nota bene, door mensen die zich christen noemen:

*dit doen Christenen, die zeggen den Godsdienst van Jesus te eeren, en den rechtvaardigen God verbrijzelt hen niet, door den donder zijner almacht! o! wanneer zullen belijders van het Euangelium des vredes eens ophouden, geweld en verwoesting in de menschen-wereld te zaajen? wanneer zullen 'er zachtere tijden voor deeze onderdrukte volken verschijnen, en zij ademscheppen van de mishandelingen, welken men hun doet lijden?*¹⁴

Kennelijk verwacht hij geen afschaffing in de nabije toekomst, maar

eens zullen de rechten van mens en volkeren zeker geëerbiedigd worden. Reinhart roept uit:

*o! komt gelukkige eeuwen, waarin menselijkheid en recht heerschen!
verrijs, edele vrienden der menschheid, die door uwen invloed het recht
der volken beschermen kunt! zaait geluk onder menschen, en vernietigt
de slavernij.*¹⁵

Dankzij de voorspraak van Violet krijgt Reinhart een goede relatie met de slaven die naderhand in zijn bezit komen. Ze zijn vriendelijk en werkwillig. Reinhart verzorgt hen goed: hun materiële voorzieningen zijn beter dan die van andere slaven in de kolonie. Ze zijn goed gehuisvest en Reinhart geeft de slaven ieder een stukje grond om voor zich zelf groente en vruchten te verbouwen. Als het absoluut noodzakelijk is om te straffen, is hij nooit wreed. Hij is ervan overtuigd dat de slaven het goed bij hem hebben en hoopt genoeg geld te verdienen om, mirabile dictu, nog meer slaven te kunnen kopen en dus nog meer slaven gelukkig te kunnen maken!¹⁶

Hoewel hij niet is aangevallen, vervolgt Reinhart met een zelfverdediging: hij is niet ingekapseld en denkt in principe nog net zo als tevoren, maar... Maar, hij relativeert het begrip vrijheid sterk. Hij vergelijkt de situatie van een slaaf niet met die van een vrije burger (een citoyen), maar met die van een vaderlandse dagloner of van kleine boeren in Duitsland en Polen. Hun vrijheid is niet veel meer dan een woord, heel hun leven wordt bepaald door grote zorgen om het bestaan. Zij zouden ongetwijfeld hun levensomstandigheden willen verruilen voor 'de kommerlooze slavernij der negers, die eenen goeden meester toebehooren'.¹⁷

Gaat de inkapseling nog verder? De dood van een slaaf lijkt door Reinhart in de eerste plaats te worden ervaren als een verlies van eigendom en een gevoelige financiële tegenslag. Als zijn hond Cheri sterft, is hij meer overstuur dan bij dit sterfgeval. Toch voelt hij wroeging:

*daar ik, bij alle de goede behandeling, welke ik hem had aangedaan, hem
dat goed tog niet had kunnen wedergeeven, waarop zij allen zoo veel prijs
stelden, de vrijheid.*¹⁸

Ook de overige gezinsleden behandelen de slaven met zachtheid. Nannie verzorgt bijv. dag en nacht een ziek negerkind; Reinharts kinderen spelen probleemloos met de negerkinderen. Als Reinhart na de dood van zijn vrouw naar Nederland terugkeert, zijn alle slaven bedroefd. Reinhart drukt zijn waarnemer 'eene vaderlijke zorg voor de nijvere Negers' op het hart. Bij zijn afscheid staan ze in een lange rij en bedanken hem:

*allen waren zij om mijn heengaan hartelijk bedroefd; eerbied, liefde en
spijt, lagen op aller gelaat; sommigen weenden luid, anderen knielden
voor mij, dankten mij dat ik een goed meester geweest was.*¹⁹

Vanuit de verte hoort Reinhart hun afscheidskreten nog naklinken.

We zien in Reinharts opvattingen enkele opmerkelijke verschuivingen optreden. Aanvankelijk, kort na zijn aankomst in Guiana, stelt hij het recht op vrijheid boven alles, ook voor de negerslaven; het is een 'recht der natuur' dat niemand aan een ander ontnemen mag, zeker christe-

nen niet, laat staan christenen uit de verlichte eeuw. Reinhart toont begrip voor een eventuele opstand onder de slaven en hoopt dat vooraanstaande mensen de afschaffing kunnen bewerkstelligen. Later relativeert hij het vrijheidsbegrip en spreekt niet meer over abolitie. Hij heeft op dat moment zelf een flink aantal slaven. In het begin schrijft hij de slaven een aantal kwaliteiten toe, zoals menselijke grootheid en edelmoedigheid, trouw en geduld. Naderhand horen we daarover steeds minder, terwijl hij de slaven steeds vaker ‘stomp’ of ‘bot’ noemt. Zelfs Violet, die in kwaliteiten boven de overige slaven uitsteekt, is niet geschikt om met Reinhart echte vriendschap te sluiten:

want hoe zeer de trouw van Violet hem mij tot een vriend maake, zoo blijft zijne ziel tog de ziel van een' Neger, en mijne gewaarwordingen kan ik hem niet mededeelen,

aldus Reinhart.²⁰

Tegenover het afzwakken van zijn principes staat dat hij in de praktijk de slavernij zo draaglijk mogelijk probeert te maken door een goede verzorging van de slaven - wat overigens niet geheel vrij is van eigenbelang.²¹

Kan Reinhart zijn naam met ere blijven dragen? Jan Voorhoeve stelt in zijn doctoraal-scriptie over de *Reinhart* dat deze zijn ‘integriteit’ verliest.²² De verschuivingen die optreden in zijn denken over slaven en slavernij acht hij symptomatisch voor het merendeel der Europeanen die met idealen omtrent vrijheid en recht naar de koloniën zyn getrokken.

Welke oorzaken zijn er aan te wijzen voor het inkapselingsproces van Reinhart? Uit de tekst blijkt een zestal oorzaken:

1. de noodzaak om geld te verdienen om aan zijn reisdoel te kunnen beantwoorden;
2. de machteloosheid om als eenling veranderingen aan te brengen in het heersende systeem van de slavernij - anderen moeten het elders doen;
3. de gewenning die onvermijdelijk optreedt;
4. het geloof in een hiernamaals waar gerechtigheid zal wonen, waar leed en ongeluk vergolden zullen worden met geluk in een mate die minstens zal opwegen tegen de geleden ellende - ook voor onwetende negerslaven;
5. de opvatting in de beste aller werelden te leven waarin ook het kwaad een zinvolle plaats gekregen heeft. Reinhart gelooft dat *en het natuurlijk, en het zedelijk kwaad, tot die beste wereld behoort, die God's ondoorgrondelijke wijsheid uitkoos; en dat al het kwade, het goede bevorderen moet, dat zijn eindeloze liefde haare schepselen bestemde;*²³
6. het fundamentele geloof in de Goddelijke Voorzienigheid, die alle gebeuren regeert. Alles vindt plaats volgens Gods wijze plan - ook de slavernij: *met de hoogste wijsheid schikte Hij zelf het lot der Landen; ook het recht der natiën; wees elk volk de juiste plaats in de orde der mensch-*

*heid aan; mat de toevallige omstandigheden aan elks lot toe, en liet geweld en wreedheid in zoo veele rampzalige oorden der wereld heerschen; menschen, van de voorrechten der menschheid beroofd, als de dieren vernederd worden, en wegwijnen onder onschuldig lijden.*²⁴

Dit geloof, dat er niets gebeurt wat door God niet gewild is, maar het voor Reinhart tenslotte mogelijk om het onrecht te accepteren. Dankzij het geloof in de Voorzienigheid houdt Reinhart een rein geweten en kan hij zijn naam blijven dragen. Bij dit geloof is naastenliefde het enige dat voor een christen overblijft: in de kolonie Guiana was dat overigens al veel meer dan men gewend was.

II

Het land dat thans Guyana heet, voorheen Brits Guyana, bestond in de 17e en 18e eeuw uit de Nederlandse koloniën Demerary, Essequibo en Berbice (genoemd naar de gelijknamige rivieren).²⁵ De plantages en versterkte nederzettingen lagen aanvankelijk vooral stroomopwaarts, later toen de grond uitgeput begon te raken, aan de riviermondingen en langs de kust. De voornaamste produkten waren suiker, koffie en katoen. Verder werden er veel hout en andere bosprodukten verhandeld, meestal geleverd door de indianen. Reeds in de 17e eeuw werden er negerslaven uit Afrika als werkkrachten ingevoerd door de West-Indische Compagnie, die hiertoe een monopoliepositie had. De slechte behandeling van de slaven door de particuliere planters leidde in 1763 tot een bloedige slavenopstand in Berbice die ternauwernood bedwongen kon worden en vervolgens minstens even bloedig gewroken werd.²⁶

De Guianese koloniën hebben veel te lijden gehad van de conflicten tussen de Europese staten. Een aantal malen werden ze door de Engelsen bezet, een aantal malen door Engelse of Franse kapers en boekaniers gebrandschat. Door immigratie van Engelse planters van de West-Indische eilanden onderging het land in de tweede helft van de 18e eeuw een geleidelijke anglicering, en toen tijdens de Bataafse Republiek in 1796 de Engelsen op uitnodiging van Willem V Guiana ‘in bewaring’ namen, waren de meeste planters daarmee bijzonder gelukkig. Na een korte onderbreking (1802-1803) kwamen de Guianese koloniën voor goed in Britse handen, in 1814 gelegaliseerd. De jongste kolonie, Demarary, werd in de tweede helft van de 18e eeuw de belangrijkste. Hier werd tijdens de Vierde Engelse oorlog door Engelsen en Fransen de grondslag gelegd voor de hoofdstad Stabroek, in 1812 omgedoopt in Georgetown.

Toen in 1793 een jong Frans edelman, Etienne Grellet, in Demerary arriveerde en geconfronteerd werd met de immorele leefwijze van de blanken en de onmenselijke behandeling van de slaven, was hij zo ont-

steld dat hij zijn geloof verloor, atheïst werd en volgeling van Voltaire.²⁷ Over de behandeling van de slaven schreef hij in zijn memoires: ‘there was no excess of wickedness and malice which a slaveholder, or driver, might not be guilty of’, en over de samenwerking in Demerary:

*It was a place of much dissipation, I do not recollect, during the whole time I was there, that I saw any thing, in any one, that indicated a feeling of religious sensibility. There was no place of worship; no priest of any kind, except one who had been there a few years, who was a dissolute drunken man. It was of the Lord's mercy that I, and the whole land, were not destroyed like Sodom and Gomorrah.*²⁸

Soortgelijke getuigenissen komen van reizigers, wetenschappelijke onderzoekers en militairen.²⁹ Welk beeld men in Europa ook van de slavernij had, de werkelijkheid bleek telkens weer afschuwelijker te zijn.

De uit Europa afkomstige planters stonden bekend als bikkelhard: wreedheden en buitensporige straffen waren aan de orde van de dag. We hoeven ons *Candide* maar in herinnering te roepen, waar de gelijknamige hoofdpersoon bij zijn aankomst in Suriname, ongetwijfeld ‘de beste aller koloniën’, een verminkte slaaf ontmoet die een Nederlandse meester heeft.³⁰ De Nederlandse planters hadden de bedenkelijke faam de allerstrengste te zijn. Volgens Henri Bolingbroke die Demerary rond 1800 bezocht, kon men een slaaf van een Engelse meester bang maken door hem te dreigen aan een Nederlander te verkopen. Maar, voegt hij eraan toe, deze Nederlander kon zijn slaaf tenslotte nog dreigen hem te verkopen aan ... een vrije neger: ‘Damm you, I'll sell you to a black.’³¹ Dit laatste heeft er echter alle schijn van om als argument vóór de slavernij en tegen de afschaffing te dienen. Bolingbroke vindt de slavernij onder blanken eigenlijk maar een zegen voor de negers om niet onder zwarte meesters te komen (in Guiana) of te blijven (in Afrika): ‘The transfer of such wretches from Africa to America, is a real service’, meent hij.³²

Uit alle beschrijvingen blijkt dat de gewone slaaf uitgemergeld werd, weinig en slecht voedsel kreeg, slecht gekleed en geschoeid was, slecht gehuisvest, slecht verzorgd werd tijdens ziekte of ouderdom. De meeste eigenaars, managers en opzichters waren alleen royaal met straffen! Slechts de huisslaven, de drijvers en de slaven die een ambacht konden uitoefenen, hadden het wat beter. Ter wille van hun bevoorrechte positie waren zij bereid de meesters te steunen in het onderdrukken van de gewone plantageslaven. De vrije kleurlingen en indianen kozen in geval van rebellie in Guiana altijd de kant van de blanken. De indianen brachten tegen beloning weggelopen slaven terug. De enige toeverlaat die er voor gevluchte negerslaven was, waren de bosnegers, de marrons, die zich na geslaagde vluchten in het oerwoud gevestigd hadden. De enige hoop voor alle niet-gevluchte negerslaven waren de Europeanen die in Europa in de politiek of in de kerken strijd voerden voor emancipatie en abolitie. In Guiana zelf waren deze mensen niet welkom. In deze koloniale samenleving vestigde zich H.H. Post.

Hermanus Hillebertus Post was een oudere broer van Elisabeth Maria.³³ In het jaar 1773 vertrok hij, bijna 20 jaar oud, naar Guiana om met gemeenschappelijk kapitaal van zijn broer en zusters te proberen fortuin te maken om zijn door rampen achtervolgde familie financieel te steunen. Enkele jaren was hij manager van een plantage aan de Demerary-rivier nabij Stabroek, maar dankzij de hulp van een vriend kon hij spoedig een eigen plantage beginnen, die hij 'Le Resouvenir' noemde (als blijvende herinnering aan zijn weldoener).³⁴ Met dertien negerslaven begon hij een moerassig gebied aan de Oostkust in cultuur te brengen. Daartoe moest een systeem van sloten, dammen en sluizen aangelegd worden teneinde het gehele jaar door een goede waterhuishouding in stand te kunnen houden. Een onvoorstelbaar zwaar werk door hitte, vocht, insecten en ander ongedierte. Aanvankelijk was 'Le Resouvenir' een eenvoudige plantage, maar door de vele uitbreidingen en verbeteringen ontstond er in de loop van de jaren een bedrijf dat als één van de beste en mooiste van de gehele kolonie bekend stond. Hermanus Post trouwde na enkele jaren met Adriana de Wit, de dochter van een van zijn buurlieden (1781).³⁵ Hij bezocht kort daarna Nederland om financiële zaken te regelen, o.a. om zijn broer en zusters uit de plantage te kopen.³⁶

Na zijn terugkeer in Demerary breidde Post zijn bezit sterk uit: buiten 'Le Resouvenir' werd hij eigenaar en mede-eigenaar van een aantal plantages, waaronder 'L'utile sollitude', 'Le Triumph' en 'De beeter Hoop'.³⁷ Verder vroeg hij toestemming de oppervlakte van 'Le Resouvenir' te verdubbelen. De voornaamste produkten van zijn plantages waren katoen en koffie. Omdat er in de kolonie een permanent tekort was aan slaven, ondertekende hij met vele andere planters een request aan de Staten-Generaal om slaven te mogen invoeren buiten de West-Indische Compagnie om.³⁸ Toen Post met de aanleg van 'Le Resouvenir' begon, bezat hij, zoals gezegd, 13 slaven. Dit aantal steeg tot ca. 100 omstreeks 1790 en bedroeg 375 bij zijn dood in 1809.³⁹ De vraag dringt zich daarbij op of Hermanus Post zijn planterscarrière met schone handen, of liever nog, met een *rein hart* heeft kunnen opbouwen.

Na het overlijden van H.H. Post in 1809 heerste er grote verslagenheid onder de negerslaven aan de Oostkust; verscheidene planters daarentegen voelden zich enigszins opgelucht. Vanwaar deze uitzonderlijke reacties? Post was vanwege zijn zedelijke en godsdienstige opvattingen al spoedig in een isolement geraakt. Zijn collega-planters waren niet of nauwelijks godsdienstig en hielden er een levensstijl op na die voor hem onaanvaardbaar was. Ze brachten een groot deel van hun tijd door met drinken en kaartspelen en beschikten naar hartelust over de jonge negerinnen onder hun slaven.⁴⁰ H.H. Post werd door hen gerespecteerd als ondernemer, maar vanwege zijn gedrag en levensbeschouwing vond men hem maar een 'dweper'. Tot zijn uitzonderlijk gedrag behoorde ook zijn optreden als slavenmeester.⁴¹ Hij leidde als planter geen comfortabel bestaan, maar deelde volop in de werkzaamheden op zijn plantage.

Hij ging vriendelijk om met de slaven en probeerde een vader voor hen te zijn. Straffen deed hij alleen als het strikt nodig was en nooit wreed. Blanke employés die onnodig streng waren, ontsloeg hij spoedig. Op 'Le Resouvenir' liet hij een gebouwtje zetten dat als hospitaal dienst deed. Zijn vrouw hielp mee bij het verplegen van de zieken. Slaven die door ziekte, invaliditeit of ouderdom niet meer konden werken, behielden hun onderkomen en verzorging. Post stelde een schoolmeester aan om de kinderen op de plantage enig elementair onderwijs te laten geven in lezen, bijbelkennis en catechismus. Omdat hij dit onderricht onvoldoende vond, zocht hij lange tijd naar een zendeling-schoolmeester. Aanvankelijk correspondeerde hij hierover met relaties in Nederland, toen deze hem niet konden helpen met relaties in Engeland. Na vele jaren kwam er eindelijk respons van de (in 1796 opgerichte) London Missionary Society, die de 28-jarige John Wray naar Guiana zond. Hij arriveerde op 'Le Resouvenir' in februari 1808.⁴²

Toen enkele jaren tevoren, in 1805, een Wesleyaanse zendeling bij de gouverneur in Stabroek gemeld had dat hij de negers in het christendom wilde onderrichten, had deze hem met de eerstvolgende boot teruggestuurd.⁴³ De publieke opinie van de kolonisten was hevig gekant tegen zending onder de negerslaven. De slaven ontbeerden echter iedere vorm van onderricht; alleen huisslaven werden wel eens met het christendom bekend gemaakt. In het jaar dat John Wray naar Guiana vertrok (1807), was in het Engelse parlement besloten de slavenhandel in het Britse rijk af te schaffen - niet de slavernij. Deze beslissing bracht in de koloniën grote onrust onder de planters omdat men er het begin in zag van de totale afschaffing van het systeem. Mensen die achter de Britse regeringsmaatregelen stonden, werden door het merendeel der planters met argusogen gadeslagen. Die argwaan gold ook Hermanus Post; er stak zelfs een storm van protest op tegen zijn plannen. Keer op keer probeerden de planters via de Raad van Demerary en Essequibo (de z.g. 'Raad van Politie') Post te dwingen zijn activiteiten te stoppen. In de kranten van Demerary werd menig aanval op Post gelanceerd: men verklaarde hem voor gek en beschuldigde hem van het veroorzaken van anarchie, chaos en ontevredenheid onder de negerslaven, en voorspelde dat hij op deze wijze de kolonie naar de ondergang zou brengen.⁴⁴ Hij kreeg waarschuwingen geen oproerige vergaderingen op zijn plantage toe te laten en van Demerary geen twee Berbice of tweede St. Domingo te maken. Met dat laatste refereerde men aan de twee grote, bloedige slavenopstanden in de tweede helft van de 18e eeuw in het Caraïbisch gebied (resp. in 1763 en 1791), die nog vers in het geheugen lagen.

De actie tegen Post werd gevoerd door een groot aantal, meest Nederlandse planters, onder aanvoering van de Nederlandse predikant ds. Rijk.⁴⁵ Deze herder wist volgens Wray meer af van dansen, drinken en kaartspelen dan van de dingen des geloofs. Ds. Rijk maakte de planters bang door te vertellen dat eventuele gedoopte negerslaven volgens de Nederlandse wet vrijgelaten moesten worden. Ridicule verdachtmakingen deden de ronde. Toen er een bericht in de krant verscheen dat

een neger die gedoopt was, in Essequibo zijn meester vergiftigd had, werd daarop gereageerd met: ‘we see how dangerous it is to baptize Negroes’.⁴⁶

Welke activiteiten ontplooiden Post en Wray dan wel om zulke ernstige beschuldigingen en waarschuwingen verklaarbaar te maken? Direct na aankomst van Wray werd een begin gemaakt met de zendingsarbeid: Wray preekte op zondag in een van de magazijnen op de plantage, aanvankelijk voor de eigen plantagebewoners: blanken, kleurlingen en negers. Daarnaast gaf hij catechizatie. Na enkele weken begonnen ook mensen van nabijgelegen plantages de diensten en lessen bij te wonen en na enkele maanden kwamen er al mensen van ver, o.a. uit de stad Stabroek. De eerste bekeringen vonden plaats, kinderen werden gedoopt en er werd belijdenis gedaan. Post besloot een kapel te bouwen die onder de naam ‘Bethel Chapel’ in gebruik werd genomen. Hij bood plaats aan ruim 600 mensen en was meestal geheel gevuld.⁴⁷

In de stad Stabroek nam Post een slecht florerende school over. Uit Engeland liet hij een tweede zending overkomen, John Davies, die er schoolmeester werd en de school tot bloei bracht. Verder verzorgde Davies er kerkdiensten.⁴⁸

Post financierde al deze activiteiten zelf. Om zijn slaven in de gelegenheid te stellen zondags kerkdiensten en onderricht bij te wonen, gaf Post hun een vrije zaterdag.⁴⁹ Vele slaven konden zondags niet kerken omdat zij op deze ene vrije dag hun moestuin onderhielden en de produkten op de markt verkochten. Post stelde zijn medeplanters voor de zaterdag hiervoor te bestemmen - een voorstel dat werd afgewezen.

Om de negerslaven in staat te stellen zelf kennis te nemen van de Bijbel en van stichtelijke geschriften, werd tevens een begin gemaakt met leesonderwijs, zowel op de plantage door John Wray, als in de stad Stabroek door John Davies. Het analfabetisme onder de slaven was vrijwel 100 procent; slechts enkele huisslaven konden zich enigszins met lezen en schrijven behelpen. Tegen leesles waren de planters al even fel gekant. Leesonderwijs wilde voor de meesten van hen zeggen, de slaven in staat stellen behalve stichtelijke geschriften ook kranten, pamfletten e.d. te lezen met eventuele berichten over de anti-slavernijbewegingen in Europa, of met berichten over slavenopstanden. Voorts hield de leeskunst voor hen het gevaar in van een algehele verheffing van de negerslaaf, die gepaard zou kunnen gaan aan een zeer gevaarlijk geacht bewustwordingsproces. De planters reageerden op de initiatieven tot leesonderwijs in een van de kranten kort en krachtig:

*It is impossible to teach slaves to read without making them free.*⁵⁰

En dat laatste wilde men nu juist niet - Post overigens ook niet. Toen een aantal jaren later de opvolger van Wray, de zending John Smith, zich na aankomst in de kolonie bij de gouverneur meldde, sprak deze de volgende welkomswaarden:

*If you ever teach a negro to read, and I hear of it, I will banish you from the Colony immediately.*⁵¹

De angst een bewustwordingsproces op gang te brengen gold in feite de

gehele zendingsarbeid: ook kennis van Bijbel en christendom zou de negerslaven de ogen kunnen openen voor hun mensonwaardige bestaan en het complete gebrek aan christelijke naastenliefde bij de blanke machthebbers. Het waren alweer de planters zelf die dit het eerste begrepen en in de krant schreven:

*It is dangerous to make slaves Christians without giving them their liberty.
He that chooses to make slaves Christians, let him give them their liberty.*⁵²

En, opnieuw, tot die consequentie was niemand bereid.

Medewerking tot het stichten van kerkgebouwen voor niet-blanken wensten de autoriteiten niet te geven: in kerken kon men immers op onverdachte wijze verdachte dingen doen, zoals onder het mom van een dienst bij te wonen, plannen beramen voor een rebellie. Post werd dan ook verplicht om tijdens bijeenkomsten in 'Bethel Chapel' de deuren geopend te laten, zodat eventuele verontruste planters of autoriteiten een oogje in het zeil konden houden. Ook op andere manieren probeerde men het vermeende risico van kerkbezoek te verminderen: men stuurde bijv. opzichters mee; of men voerde voor kerkbezoek een pasjesregeling in waarbij men verdachte personen eenvoudigweg een pasje weigerde; of men verzoonde een dringend karwei dat juist onder kerktijd uitgevoerd moest worden.

De uitwerking van het christendom op de verdrukte negerslaven zou tweeërlei kunnen zijn: of het zou leiden tot tevredenheid en berusting in hun lot, of tot ontevredenheid en opstand. De planters vreesden het laatste, Post en de zendelingen van de London Missionary Society bedoelden het eerste. Zij wilden weliswaar de levensomstandigheden van de slaven verbeteren, zij wezen het systeem van slavernij in hun hart af, maar hadden beslist niet de bedoeling de slaven tot opstand aan te zetten. Zij wilden, gegeven het systeem, er het beste van maken, en bovendien de slaven voorbereiden om een beter en vrij leven in het hiernamaals te kunnen verwerven. In brieven van Post en in dagboeken van Wray lezen we hoe zij meenden dat de bestaande orde werd gediend. Er zijn negerslaven, schrijven ze, die zeggen dat ze hun vrijheid niet meer van belang achten sinds ze het Evangelie kennen. Er wordt minder gezondigd: bekeerde negers drummen, dansen, drinken en vechten nauwelijks meer; ze wijzen veelwijvigheid af; ze zijn bereid om te trouwen; ze geven heidense gebruiken bij het begraven van de doden op. Ze werken vlijtiger en benadelen hun meesters niet meer. Managers zeggen dat ze de zweep minder hoeven te gebruiken.⁵³

Post, Wray en Davies wilden de negerslaven vooral dit perspectief meegeven: het rechtvaardige en vrije leven na de dood, waar meester en slaaf gelijk zijn en waar niet langer het geluid van de zweep gehoord wordt. In Europa werden op vergelijkbare wijze de armen en ongelukkigen getroost. Een geloof in een rechtvaardig hiernamaals maakte de drang om aan een rechtvaardig hier en nu te werken dikwijls minder groot. Het pleit voor Hermanus Post en de zijnen dat ze tegen alle bespotting, tegenwerking en verdachtmakingen in, ook aan het hier en nu

gewerkt hebben. Hun werk was niet revolutionair. Toch hebben zij mede de basis gelegd voor de historisch belangrijke slavenopstand van 1823.

Deze opstand⁵⁴ is om minstens twee redenen opmerkelijk:

1. door de grote consequenties die hij gehad heeft in het Britse parlement,
2. door de aard van de opstand: dankzij de leiders die christen waren, werd er door de neger-slaven vrijwel geen geweld gebruikt.

Er was onrust ontstaan onder de slaven aan de Oostkust, omdat er geruchten gingen over een nieuwe wet waarin gesproken werd over toekomstige vrijwording. Sommigen meenden dat de afschaffing al een feit geworden was, maar dat de Raad van Demerary en Essequibo daaraan niet wenste mee te werken. Onder aanvoering van enkele vooraanstaande gemeenteleden van 'Bethel Chapel' op 'Le Resouvenir' werd besloten om de blanke meesters en managers naar de hoofdstad te zenden om daar de gouverneur ter verantwoording te roepen. De bedoeling was dat er geen geweld aan te pas zou komen. De zendeling John Smith waarschuwde weliswaar niet te rebelleren, maar tijdens een kerkdienst (op 17 aug. 1823) schijnt besloten te zijn tot actie over te gaan. De gouverneur, bevreesd voor gewelddadigheden zoals in Berbice en St. Domingo, schakelde de militia in en onder de slavenmenigte werd, zonder dat er echte weerstand geboden was, een slachting aangericht: hoofden werden op staken gezet en lichamen werden opgehangen in kettingen. De christen-negerleiders die geweldloosheid voorstonden, vielen onder het geweld. Zendeling John Smith van 'Bethel Chapel' werd ervan verdacht één van de hoofdschuldigen te zijn: 1. omdat hij de slaven ontevreden zou hebben gemaakt door zijn wijze van preken; 2. omdat hij adviezen zou hebben gegeven aan de aanstokers; 3. omdat hij de autoriteiten niet gewaarschuwd had, hoewel hij van de actieplannen op de hoogte was. Hij werd ter dood veroordeeld en stierf in de gevangenis in afwachting van het antwoord op een gratieverzoek.

Hoewel Smith de slavernij veroordeelde als 'offspring of the devil'⁵⁵, heeft hij zeker niet aangezet tot rebellie. Voor de planters fungeerde hij echter als 'zondebok' voor die blanken die d.m.v. zending en onderwijs de slaven wilden verheffen. In Smith werd de zending veroordeeld en die blanken die met de zendelingen samenwerkten⁵⁶ - onder wie H.H. Post initiatiefnemer was geweest. De demping van de opstand en de dood van Smith riepen felle reacties op in Engeland. Er kwam een debat in het Lagerhuis en een hele serie verbeteringen van de toestand der slaven was er het gevolg van, totdat in 1833 de wet tot afschaffing werd aangenomen (ingående 1834 en in feite geëffectueerd in 1838). Het beginsel van de mensenrechten, 'Les hommes naissent et demeurent libres et égaux en droits', was daarmee voor het Britse rijk een stuk dichterbij gebracht, ruim een kwart eeuw voordat dit in de Nederlandse koloniën het geval was.

John Wray schreef na de dood van H.H. Post een kort levensbericht

voor een van de tijdschriften van de London Missionary Society.⁵⁷ Hij schetst hem daarin als een vaderlijke figuur, een weldoener van zijn gekleurde en blanke medemens; als een hardwerkende calvinist die de resultaten van zijn werk niet aan eigen kunnen toeschreef, maar zag als uitwerkingen van de Goddelijke Voorzienigheid. Wray noemt zijn opvattingen dienaangaande bijzonder opvallend en verstrekkend. In dit opzicht zouden we H.H. Post met de romanfiguur Reinhart kunnen vergelijken bij wie ook het geloof in de Voorzienigheid de essentie van zijn levensbeschouwing uitmaakt. Er zijn meer overeenkomsten: Reinhart en Hermanus gaan beide naar Guiana om hun familie te steunen; beiden zijn ze pijnlijk getroffen bij de eerste confrontatie met de slavernij; beiden zijn ze eerst enige tijd employé op een plantage voordat ze, beiden dankzij vrienden hulp, een eigen plantage gaan beginnen; beiden betreuren ze het bestaan van de slavernij, maar ze weigeren niet eraan deel te nemen. Ze proberen als verlichte meesters het juk van de slavernij zoveel mogelijk te verlichten: ze straffen zo weinig mogelijk en nooit wreed; ze geven de slaven een goede huisvesting en verzorging; beiden wijzen ze de immorele leefwijze van hun medekolonialen af en betreuren ze het ontbreken van godsdienstige activiteiten; beiden tenslotte, willen ze neger-slaven het Evangelie leren kennen.

Het hoeft ons niet te verbazen dat John Wray meedeelt, dat de *Reinhart* bestaat uit brieven van Hermanus Post aan Elisabeth Maria.⁵⁸ Waar is het niet, de schrijfster legt terecht de nadruk op de fictionaliteit van deze briefroman⁵⁹, maar dat de overeenkomst tussen literatuur en werkelijkheid groot is, valt niet te ontkennen. De discussie over slavernij is in reële brieven tussen Hermanus en Elisabeth Maria gevoerd; de beschrijving van Guiana is in reële brieven door Hermanus aan haar medegedeeld.

Er zijn echter ook grote verschillen tussen Reinhart en Hermanus. Terwijl Reinhart steeds minder principieel wordt, steeds meer ingekapseld raakt en berust in de gegeven situatie (die hij uiteindelijk als een door God gegeven situatie ziet), zien we bij Hermanus een omgekeerde ontwikkeling. Naar mate zijn verblijf langer duurt, neemt zijn onvrede en daarmee zijn activiteit ten gunste van de neger-slaven toe. Reinhart voelt zich als eenling machteloos, Hermanus heeft als eenling de strijd aangeboden tegen een ontmoedigend grote overmacht.

De opvattingen over de slavernij, die met name in deel 1 van de *Reinhart* nogal sterk afwijzend zijn, hebben in Nederland nauwelijks reacties opgeroepen.⁶⁰ Of deze opvattingen waren gemeengoed - wat ik niet zondermeer aanneem -, of men heeft ze niet met de werkelijkheid in verband gebracht, bijv. vanwege het literaire karakter van het werk. Het is moeilijk om over de receptie iets te zeggen. Eén 'receptie' kunnen we echter, dankzij John Wray, reconstrueren, die van Hermanus Post in Guiana. Voor hem is de *Reinhart* een versterkende spiegel geweest. Zijn activiteiten voor de neger-slaven nemen na het verschijnen van de *Reinhart* sterk toe. De gevolgen zijn bekend.

Er valt een lijn te trekken - indien men dat wenst een stippellijn - van

de 'petite histoire littéraire' (de *Reinhart* van E.M. Post) naar de 'petite histoire' (het optreden van H.H. Post in Guiana), en van deze 'petite histoire' naar de 'grande histoire' (de opstand van 1823 en de consequenties ervan in het Britse parlement). Als men de proporties niet uit het oog verliest, mag men constateren dat hier achtereenvolgens de werkelijkheid de literatuur beïnvloed heeft, en de literatuur de werkelijkheid.

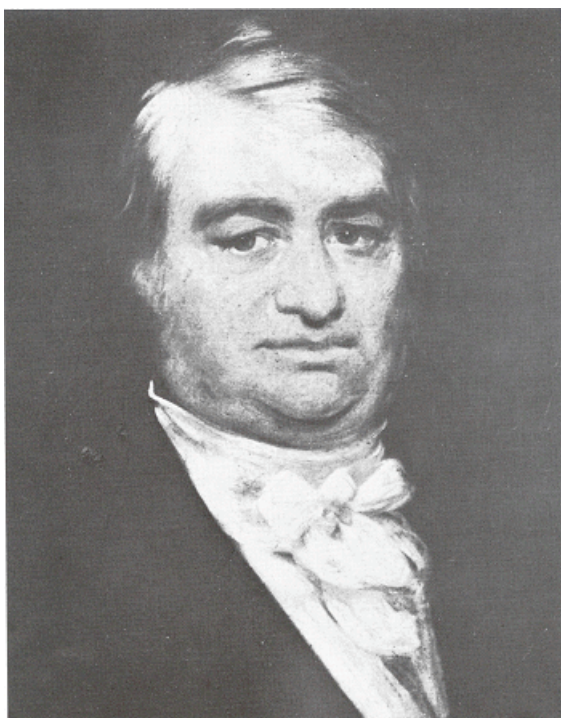
Amsterdam, 29 september 1978

A.N. Paasman

Instituut voor Neerlandistiek, Universiteit van Amsterdam

Lakzegel van H.H. Post (met familiewapen).

De zendeling John Wray.

Eindnoten:

- 1 Over E.M. Post en haar oeuvre:
J.C. Brandt Corstius. *Idylle en realiteit. Het werk van Elisabeth Maria Post in verband met de ontwikkeling van de Europese literatuur in de tweede helft van de achttiende eeuw*. Amsterdam [1955];
A.N. Paasman. *Elisabeth Maria Post (1755-1812). Een bio-bibliografisch onderzoek*. Amsterdam 1974. Amsterdamse smaldelen, no. 2. (2e opl. met errata en addenda: Amsterdam 1977.) [Verder aangeduid als: Paasman, *Elisabeth Maria Post*.]
De overige literatuur vindt men in: Paasman, *Elisabeth Maria Post*, p. 114-119 en p. 187 (van de 2e opl.).
- 2 Zie over H.H. Post: Paasman, *Elisabeth Maria Post*, p. 40-42, 60, 65-66, 76-77, 103 en 144-145. Verder de *Memoir of the late Hermanus Hilbertus Post* door Wray (zie aant. 57).
- 3 Paasman, *Elisabeth Maria Post*, p. 77.
- 4 Paasman, *Elisabeth Maria Post*, p. 77, 79.
- 5 [Elisabeth Maria Post.] *Reinhart, of natuur en godsdienst*. Met platen. 3 dln. Amsterdam, Johannes Allart, 1791-1792. [Verder aangeduid als: *Reinhart*.]
Een tweede druk verscheen in 1798-1802 en een Duitse vertaling in 1799-1800. Zie hiervoor: Paasman, *Elisabeth Maria Post*, p. 98, 111. De citaten in de tekst van deze voordracht zijn volgens het exemplaar van de eerste druk dat in mijn bezit is.
- 6 Hiermee loop ik vooruit op wat ik elders in een studie over de *Reinhart* hoop aan te tonen.
- 7 [Elisabeth Maria Post.] *Het land, in brieven*. Amsterdam, Johannes Allart, 1788. P. 244. Voor Posts opvattingen in dezen zie men: Bert Paasman. 't Is toch maar om de weg te gaan', of de sociale opvattingen in het werk van E.M. Post. In: *Spektator* 1(1971/1972), p. 544-552.
- 8 *Reinhart* dl. 1, p. 240.
- 9 *Reinhart* dl. 1, p. 241.

- 10 Reinhart dl. 1, p. 245.
- 11 Reinhart dl. 1, p. 245-246.
- 12 Reinhart dl. 1, p. 253-255.
- 13 Reinhart dl. 1, p. 334.
- 14 Reinhart dl. 1, p. 335.
- 15 Reinhart dl. 1, p. 335.
- 16 Reinhart dl. 2., p. 41.
- 17 Reinhart dl. 2, p. 44-47.
- 18 Reinhart dl. 2, p. 241.
- 19 Reinhart dl. 3, p. 339.
- 20 Reinhart dl. 2, p. 24.
- 21 Reinhart schrijft zelf over de goede behandeling van de slaven: ‘t is daarbij altijd het belang van den meester dat hij den slaaf wèl doet’ (Reinhart dl. 2, p. 45).
- 22 J. Voorhoeve. *De Reinhart van El. M. Post. Het conflict van een Europeaan in een slavenkolonie*. Amsterdam 1952. Doctoraalscriptie Universiteit van Amsterdam. (Hiervan verscheen een gestencilde uitgave: Paramaribo, Instituut voor de Opleiding van leraren, 1977.)
- 23 Reinhart dl. 2, p. 114.
- 24 Reinhart dl. 1, p. 253-254.
- 25 De gegevens over Guyana zijn voornamelijk ontleend aan: Jan Jacob Hartsinck. *Beschryving van Guiana, of de Wilde kust, in Zuid America [...]*. 2 dln. Amsterdam 1770. [Reprint: Amsterdam 1974];
John Gabriël Stedman. *Reize naar Surinamen, en door de binnenste gedeelten van Guiana*. Naar het Engelsch. 4 dln. Amsterdam 1799-1800. [Reprint: Amsterdam 1974];
P.M. Netscher. *Geschiedenis van de koloniën Essequibo, Demerary en Berbice, van de vestiging der Nederlanders aldaar tot op onzen tijd*. 's Gravenhage 1888;
James Rodway. *Guiana. British, Dutch and French*. 2nd impr. London 1921;
Vere T. Daly. *A short history of the Guyanese people*. London etc. 1975.
- 26 Zie aant. 25. Vele bijzonderheden vermeldt Hartsinck (p. 368-506).
- 27 Etienne Grellet du Mabilhier leefde van 2 nov. 1773 tot 16 nov. 1855. Tijdens de Franse Revolutie ontsnapte zijn familie ternauwernood aan de guillotine. Via Nederland ging hij met zijn broer Joseph naar Demerary. Op het gerucht dat een Franse vloot naderde vertrok hij twee jaar later naar New York. Hij bekeerde zich en werd onder de naam Stephen Grellet bekend als voorganger van de ‘Society of Friends’. Benjamin Seebohm publiceerde in 1860 zijn memoires: *Memoirs of the life and gospel labours of Stephen Grellet*. (Edited by Benjamin Seebohm. 3rd. ed. 2 dln. London 1862.)
- 28 *Memoirs* (zie aant. 27), dl. 1, p. 12.
- 29 Zie het verslag van Henri Bolingbroke (aant. 31), en dat van George Pinckard (*Notes on the West Indies: written during the expedition under the command of the late general sir Ralph Abercromby [...]*. 3 dln. London 1806).
- 30 [Voltaire.] *Candide, ou l'optimisme*, traduit de l'Allemand de mr. le docteur Ralph. 1759; chap. 19.
- 31 Henri Bolingbroke. *A voyage to the Demerary, containing a statistical account of the settlements there, and of those on the Essequibo, the Berbice, and other contiguous rivers of Guyana*. London 1807, p. 38, 39, 118.
- 32 Bolingbroke (zie aant. 31), p. 117.
- 33 H.H. Post werd op 22 dec. 1753 te Utrecht geboren. Toen hij leerling was aan de Utrechtse Latijnse school (de Hiëronymusschool) kwam zijn vader buiten zijn schuld in financiële moeilijkheden te verkeren en moest het gezin de stad verlaten. Als balling leefde de familie enige jaren op het Utrechtse platteland totdat vader Post in Amerongen de functie van drost kreeg. Van Amerongen uit vertrok H.H. Post in sept. 1773 met bestemming Essequibo. Hij vestigde zich echter in Demerary.
Zie voorts aant. 2 en aant. 57.
- 34 John Wray. *Memoir of the late Hermanus Hilbertus Post [...]*. In: *The evangelical magazine*, jan. 1811, p. 2 [Verder aangeduid als: Wray, *Memoir*.] Zie aant. 57.
- 35 Ze huwden in mei 1781. De ouders van Adriana de Wit(t) waren Barel de Wit en A.v.d. Schelde. Eén en ander blijkt uit een testament van H.H. Post en Adriana de Wit opgemaakt op 7 mei 1781 ter secretarie van Demerary (*Wills 1769-1784*, vol. 1; Supreme Courts, Georgetown).
- 36 Paasman, *Elisabeth Maria Post*, p. 65, 66.
- 37 Paasman, *Elisabeth Maria Post*, p. 66.

- 38 Paasman, *Elisabeth Maria Post*, p. 66, 145.
- 39 Paasman, *Elisabeth Maria Post*, p. 66, 144-145; Wray, *Memoir*, p. 3.
- 40 Het ongodsdienstige en lichtzinnige leven dat de meeste planters leidden, is een vast punt in het merendeel van de beschrijvingen van Guyana en Suriname in de 18e en in het begin 19e eeuw.
John Wray beschrijft het leven van de planters in Demerary in een brief van maart 1808 aan de London Missionary Society (LMS The West Indies, Incoming letters, B. Guiana-Demerara, box 1, folder 1, jacket A, brief 6; School of Oriental & African studies, University of London).
- 41 Wray, *Memoir*, p. 3, 4. Vele bijzonderheden over Posts optreden als slavenmeester vindt men in de dagboeken en brieven van John Wray (LMS The West Indies, Journals; idem, Incoming letters B. Guiana-Demerara; School of Oriental & African studies, University of London). Zie ook aant. 42.
- 42 Thomas Rain. *The life and labours of John Wray, pioneer missionary in British Guiana*. Compiled chiefly from his own mss. and diaries. With map and portraits. London 1892, p. 32, 34. [Verder aangeduid als: Rain, *Life and labours of John Wray*.]
- 43 *The Demerara martyr. Memoirs of the rev. John Smith, missionary to Demerara*. By rev. Edwin Angel Wallbridge. 1848. With prefatory notes containing hitherto unpublished historical matter by J. Graham Cruickshank. Edited by Vincent Roth for the 'Daily Chronicle'. Georgetown 1943. The Guiana edition, nr. 6. P. 33. [Verder aangeduid als: *The Demerara martyr*.]
- 44 Wray, *Memoir*, p. 7.
- 45 Brief van John Wray aan de London Missionary Society, d.d. maart 1808 (zie aant. 40).
- 46 John Wray. Dagboekinscriptie d.d. 19 nov. 1808, katern 2, p. 23 (LMS The West Indies, Journals, box 1; School of Oriental & African studies, University of London).
- 47 Wray, *Memoir*, p. 6.
- 48 Wray, *Memoir*, p. 7.
- 49 Wray, *Memoir*, p. 42.
- 50 David Chamberlin. *Smith of Demerara. (Martyr-teacher of the slaves)*. With a preface by Sir Sydney Olivier. London 1923, p. 27. [Verder aangeduid als: Chamberlin, *Smith of Demerara*.]
- 51 *The Demerara martyr*, p. 40.
- 52 Chamberlin, *Smith of Demerara*, p. 26, 27.
- 53 Brief van H.H. Post aan de London Missionary Society, d.d. 12 jan. 1809 (geciteerd bij: Rain, *Life and Labours of John Wray*, p. 39); brief van John Wray aan de LMS, d.d. 14 febr. 1809 (LMS The West Indies, Incoming letters, B. Guiana-Demerara, box 1, folder 1, jacket C, brief 24; School of Oriental & African studies, University of London).
- 54 Gegevens over de opstand van 1823 vindt men in:
Joshua Bryant. *Account of an insurrection of the negro slaves in the colony of Demerara, which broke out on the 18th of August, 1823*. Georgetown 1824;
Netscher, *Geschiedenis* (zie aant. 25), p. 305-309;
Rodway, *Guiana* (zie aant. 25), p. 116-120;
Daly, *A short history* (zie aant. 25), p. 164-167.
Voorts in de werken over John Smith: Chamberlin, *Smith of Demerara*; en *The Demerara martyr*.
- 55 Geciteerd bij Rain, *Life and labours of John Wray*, p. 354.
- 56 Daly, *A short history* (zie aant. 25), p. 167.
- 57 *Memoir of the late Hermanus Hilbertus Post, Esq. of Demerara*. (In a letter from the rev. Mr. Wray to the editor.) In: *The evangelical magazine*, jan. 1811, p. 1-7; febr. 1811, p. 41-49.
- 58 Wray, *Memoir*, p. 46. Wray duidt Elisabeth Maria overigens ten onrechte aan als 'His eldest sister' en vergist zich eveneens in het aantal delen van de *Reinhart*: hij spreekt over twee i.p.v. drie.
- 59 *Reinhart* dl. 1, blad * recto en verso, blad *3 recto en verso. Zie ook: Paasman, *Elisabeth Maria Post*, p. 77.
- 60 In de bespreking in de *Algemeene vaderlandsche letter-oefeningen* (1793 I, p. 508-512) wordt over de opvattingen aangaande slavernij met geen woord gerept. Ook andere reacties van tijdgenoten zijn mij niet bekend.